ואתחנן

א. שנינו במס' אבות[1]: „כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו שנאמר[2] רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך". ובגמרא[3] למדו מכתוב זה ש„כל המשכח דבר אחד מתלמודו[4] עובר בלאו".

ולכאורה יש לעיין על פי זה בסיפור הגמ'[5] ד„ר' זירא כי סליק לארעא דישראל יתיב מאה[6] תעניתא דלשתכח גמרא[7] בבלאה מיני' כי היכא דלא נטרדי'", דלכאורה, איך הותר לו לשכוח גמרא בבלאה, והרי „כל המשכח דבר אחד מתלמודו עובר בלאו"? ובמכש"כ וכו' וכו' כל „גמרא בבלאה"!

בגמ' מפורש טעמי' דר"ז „כי היכא דלא נטרדי'", שכל כוונתו היתה כדי שיוכל ללמוד כדבעי תלמוד ירושלמי, אבל לכאורה אין מקום לעבור על איסור מפורש (שכחת התורה) בשביל שלאחרי זה ילמוד תורה ואולי יצליח, ולהעיר מענין שלילת מצוה הבאה ב־עבירה ואף שהיא ודאית (ובשעת מעשה).

ואף שבמשנה שם ממשיך ד„אינו מתחייב בנפשו עד שישב ויסירם מלבו" (ועד"ז בגמ' שם לענין הלאו „יכול אפילו מחמת אונסו ת"ל ופן יסורו מלבבך במסירם מלבו הכתוב מדבר") — הרי ר"ז התפלל והתענה כו' שיסירם מלבו.

ועוד: בפשטות, כל מאה ימים אלה שיתיב בתעניתא דלשתכח גמרא בבלאה מיני', לא למד „גמרא בבלאה", שה"ז דבר והיפוכו — וא"כ ה"ה „יושב ומסירם מלבו"[8].

ב. והנה בדברי הראשונים מצינו כמה שיטות בגדרי איסור זה:

---

1) פ"ג מ"ח.

2) פרשתנו ד, ט.

3) מנחות צט, ריש ע"ב.

4) ראה יד מלאכי כללי הה"א אות קצח (קרוב לסופו מהרא"כ), שמתגיתין דקאמר השוכח דבר אחד ממשנתו — היינו משניות ובזה קאמר כאילו מתחייב בנפשו; ובגמ' בא ר"ל להוסיף דאם שכח תלמודו — פירוש המשניות, אבל עדיין יש בידו (בענין זה עצמו ה)משנה, לפיכך אינו מתחייב בנפשו רק עובר בלאו. ע"ש. וראה גם חדא"ג מהרש"א יומא לח, ב ד"ה כל השוכח. ומשו"ע אדה"ז (הובא לקמן ס"ב) לא משמע כן". ואכ"מ.

5) ב"מ פה, סע"א.

6) כ"ה בגמ' לפנינו. וגי' הרש"ל (נעתק עה"ג שם) מ' תעניות. וכ"ה ברש"י חולין קכב, סע"א ד"ה ר"ל. ארחות צדיקים שער התורה בסופו. וראה בעיון יעקב לע"י ב"מ שם „לפי הגירסא שלפנינו יתיב ג"פ מ' יום נגד שלשה פעמים ארבעים יום שעלה משה בהר". וראה הנסמן לקמן הערה 25 בשוה"ג (הב', והערה 58). ואכ"מ.

7) כ"ה בגמ' לפנינו. אבל בע"י „תלמודא".

---

*) ולהעיר גם ממדרש שמואל אבות שם בסופו דמ"ש „משנתו" רמז „אפי' שכח מהדברים אשר יקראו משנתו שהם הדברים אשר עיין בשכלו הוא מתחייב בנפשו כו'".

וכ"ה בכ"י ש"ס — ראה דק"ס. ושם: ומלת תלמודא הוא גם בכל הספרים ודפוסים הישנים ונשתנה בד' בסיליאה מן הצענזור.

8) ובהל' ת"ת לאדה"ז (פ"ב ס"ז) מפורש דגם אם אינו מסיר ד"ת מלבו רק שאינו חוזר כראוי לו — „עובר ומתחייב בנפשו .. שהרי (ראה תויו"ט אבות שם) לא נאמר ופן תסיר מלבבך אלא ופן יסורו מאליהם" (ע"ש) — ולכאו' כש"כ הוא בנדו"ד.

א) הרמב"ם (ועוד ראשונים) לא מנו הלאו ד"לא תשכח גו'" במנין המצות.

ב) הרמב"ן[9] שמנאו במנין המצות, ס"ל דלאו זה לא קאי על שכחת דברי תורה, אלא על שכחת מעמד הר סיני (וכמ"ש גם בפירושו על התורה עה"פ).

ולכאורה ס"ל[10] שהילפותא הנ"ל שבמשנה וגמרא הוי אסמכתא בעלמא, ואינו אלא מילי[11] דחסידותא[12].

ג) גם לדעת כמה ממוני המצות וה־פוסקים[13] שמנו הלאו ד"פן תשכח" במנין המצות וס"ל דקאי בשכחת דברי תורה, האיסור הוא ש"פורש מן התורה" (כלשון הסמ"ג[14]), או ש"אינו חייב עד שישב ויסירם מלבו פי' שמפנה[15] לבו לבטלה" (כלשון היראים[16]).

ולפ"ז י"ל (לכאורה) שר"ז לא עבר על שום איסור, דפשיטא שגם כאשר יתיב מאה תעניתא דלשתכח גמרא בבלאה מיני', לא הי' פורש ח"ו מדברי תורה ומפנה לבו לבטלה, אלא למד תושב"כ, משנה וכו', ולא הפסיק ללמוד אלא "גמרא בבלאה".

אמנם מצינו עוד שיטה בגדר איסור זה, כמובא בהלכות ת"ת לרבינו הזקן[17] ש"כל השוכח דבר אחד ממשנתו מחמת שלא חזר על לימודו כראוי מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו וגם עובר בלאו של תורה שנאמר רק השמר לך"[18] (ומקורו בפירוש רבינו יונה והרע"ב על המשנה אבות שם[19]) — דהיינו שישנו איסור ולאו מפורש מה"ת[20] על שכחת דבר מדברי תורה מצ"ע, לא משום

---

9) בהשמטות לסהמ"צ מל"ת ב.

10) להרמב"ן ועוד. ולהרמב"ם ראה בהנסמן לקמן הערה 23.

11) ראה ב"ק ל, א.

12) שלכן הותר לר"ז לוותר ע"ז ועד — ש־השתדל בזה וביותר בשביל השגת תלמוד ירושלמי.

13) סמ"ג (לאוין י"ג*), סמ"ק (סט"ו), יראים (סכ"ח. וביראים השלם — סשנ"ט). וראה גם רשב"ץ בזהר הרקיע (לאוין קיח). ועוד.

14) שם. ועד"ז בסמ"ק שם.

15) ל' המשנה — אבות שם מ"ד.

16) שם. וכן משמע במחזור ויטרי למשנה אבות שם (ד"ה ת"ל. אבל ראה לקמן הערה 19). וראה תוי"ט אבות שם.

17) פ"ב ס"ד (ואילך).

18) בשו"ע אדה"ז שם מעתיק כל המשך ל' ה־כתוב "ושמור נפשך . . ופן יסורו . . והודעתם לבניך וגו'" — אף־שבמשנה וגמ' לא הובא (בהאיסור) "ופן יסורו גו'" (ואדרבה למדו מל' זה הקולא ד"אינו מתחייב בנפשו עד שישב ויסירם מלבו" (ראה מד"ש אבות שם): "במסירם מלבו הכתוב מדבר". והובא בהל' ת"ת לאדה"ז לקמן שם ס"ז). אבל — הובא בסמ"ג וסמ"ק שם. וכן הובא ברמב"ם הל' ת"ת (הובא לקמן בפנים). ואכ"מ.

19) וראה גם מחזור ויטרי שם (ד"ה ת"ח) "ש־הסיח דעתו ממנה מלחזור עליו עד ששכחה". אבל אח"כ (ד"ה ת"ל) כ' "ומפנה לבו לבטלנות ואינו מחזיר עליו". וצע"ק.

20) כדעת הסמ"ק סו"ס קה "שמנאו ללאו בפ"ע . . מי שאינו חוזר לימודו ה"ז כמסיר מלבו מדאורייתא" (קו"א להל' ת"ת לאדה"ז שם רפ"ג יח, א [תתמב, א]).

---

*) ולהעיר שמנה ג"כ הלאו ד"השמר לך פן תשכח את ה"א" (לאוין סד. וראה סוף הקדמתו לחלק מל"ת) — ראה שיחת ט"ו באב תשמ"ז, דשתיהם (שכחת ה"א ושכחת ד"ת שהם דברי ה"א) שייכות זל"ז, והתורה היא "חיינו", ולכן הו"ע תמידי עוד יותר משש המצות התמידיות (שבסוף אגרת המחבר בריש ס' החינוך). ע"ש. וראה לקמן בסוף השיחה.

*) אבל זה שהעתיק מהכתוב "והודעתם לבניך גו'" מובן, כי מל' זה מוכיח בהמשך הסעיף "שאין הכתוב מדבר בעשה"ד לבדן אלא ה"ה לכל התורה כולה".

פרישה מדברי תורה או בטלה, שלכן צריכים לחזור על לימודו כראוי שלא לשכוח.

וי"ל דמפורש כן בהלכות ת"ת לה־רמב"ם, שכתב[21] „עד אימתי חייב ללמוד תורה עד יום מותו שנאמר ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך וכל זמן שלא יעסוק בלימוד הוא שוכח", **„כשיגדיל[22] בחכמה ולא יהא צריך לא ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבע"פ יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי השמועה** כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני תורה" **[והטעם שלא מנאו הרמב"ם ללאו בפ"ע במנין המצות הוא מפני שלדעתו הוא חלק ממ"ע הכללית ד„ת"ת** כהלכת"**, כמבואר בקו"א[23] לאדה"ז].**

ולפי זה — הדרא קושיא לדוכתא.

ג. לכאורה י"ל, ש„לשתכח גמרא בבלאה" אין זה שכחת „דבר מדברי דיני תורה", אלא רק (בלשון רש"י[24]) ה„קו־שיות ופירוקין" שבתלמוד בבלי[25]. ובזה אין איסור, ע"ד המבואר בהל' ת"ת לאדה"ז[26] בנוגע ל„פלפול" בטעמי ה־הלכות וכו' — „שלא היו חוזרין עליו כ"כ .. ומשה"נ נשכח כל פלפול התנאים

---

21) פ"א ה"י (הובא בקו"א שבהערה 23).

22) שם הי"ב.

23) להל' ת"ת רפ"ג (יז, ב [תתמא, ב]). וראה מגלת אסתר לסהמ"צ שם. ביאור הרי"פ פערלא לסהמ"צ הרס"ג מ"ע יד־טו (קכז, א).

24) ב"מ שם (פה, א) ד"ה דלא נטרדי".

25) בחדא"ג מהרש"א ב"מ שם, ד„אפשר שהיו (בני בבל) מפלפלים דוגמת חילוקים שבדור הזה .. בפלפול של הבלי .. כדקרי להו (סנהדרין כד, א) מחבלים שאין נוחין זה לזה בהלכה .. במחשכים הושיבני (איכה ג, ו) והוא שאמר דלא נטרדי כי פלפול כזה מטריד את האדם מן האמת ואין מגיעו לתכליתו המבוקש" [משא"כ הפלפול דתלמוד ירושלמי — אע"פ ד„ודאי דגם בני א"י הוו מקשין ומפרקין" (חדא"ג שם. ומביא ראי' מר' יוחנן (שלימד בא"י ואליו עלה ר"ז ללמוד) דאמר•• .. מקשי לי' .. ומפרקינן כו')].

אבל צע"ג לומר שר"ז ואמוראים דבבבל היו עוסקים „בפלפול של הבל .. פלפול בזה (ש)מטריד את האדם מן האמת". ובפרט ע"פ פרש"י (ב"מ שם ד"ה גמרא) ד„גמרא בבלאה" היינו „גמרא שלנו" (שפשיטא שאין בה „פלפול של הבל").

לכאורה י"ל שכוונת המהרש"א היא, שהקושיות ופירוקים שבתלמוד בבלי נקראים „פלפול של הבל" בערך הפלפול של בני א"י (שהוא פלפול שכל ענינו לתקן „כל דבר על בוריו והשמועה יוצאה לאור על ידי פלפולם" — מהרש"א שם) — דהרי ישנם בתלמוד בבלי כו"כ פלפולים (כהפלפול דתלמוד ירושלמי) שעל ידם „רווחא שמעתתא": אבל קשה דמפשטות לשון הגמ' „דלשתכח גמרא בבלאה מיני'" משמע דלישתכח כל „גמרא בבלאה" (ולא רק חלק זה שהוא בגדר „פלפול של הבל").

וע"פ זה מובן ג"כ שדוחק לומר שרצה לשכוח רק את „דרך הלימוד" של תלמוד בבלי (אבל לא שכחַ השקו"ט שכבר למד) — שה"ז היפך פשטות לשון הגמ' „גמרא בבלאה", ובלשון רש"י „גמרא שלנו"•••.

26) בקו"א שם.

•) ראה של"ה במס' שבועות שלו (קפא, ב). מהר"ל בס' ד"ח על אבות (פ"ו, ו קרוב לסופו) — הובאו בקונטרס עץ החיים (לכ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע) פל"א.

••) ב"מ פד, סע"א. ולהעיר משבת (לג, ב) — פלפול דתנאים (וראה קו"א להל' ת"ת שם יח, ב [תחמב, ב]).

וראה (בהחילוק בין תלמוד ירושלמי ותלמוד בבלי) מאמרי אדה"ז תקס"ג ח"א ע' נז. שערי אורה ד"ה בכ"ה בכסלו פנ"ד ואילך. סה"מ תש"ח ס"ע 121 ואילך.

••• ובפרט ששכחת „דרך הלימוד" שייכת בעיקר **לכלי** שכלו ואופן השגתו, והו"ל להתפלל שכח שכלו ישתנה שיהי' ראוי להשיג התורה בהאופן של בני א"י (ראה ש"א וסה"מ תש"ח שם) — ולא שישכח ה„גמרא" שלמד.

והאמוראים הראשונים ולא הובא ממנו בתלמוד כ״א מעט מזעיר .. והשאר נשכחו משום שאין חיוב לחזור עליהן מאחר שלא ניתן הפלפול[27] רק למשה״.

הרי שאין איסור לשכוח פלפולה של תורה (ומספיק לזכור רק ״ההלכות בטעמיהן״[28]). ולפי זה מותר לכתחילה לשכוח הפלפול והקושיות והפירוקים.

כלומר: אף שמפורש בהל׳ ת״ת שם[29], שבחיוב לידע ולזכור כל תורה שבע״פ כולה נכלל גם ״תלמוד המבאר טעמי ההלכות שבמשניות״ (כי ״אם אינו יודע טעמי ההלכות אינו מבין גופי ההלכות לאשורן על בוריין״) — הרי מבואר בהל׳ ת״ת שם[30], דלפרש״י ״נחלק התלמוד לב׳ חלקים״: טעמי ההלכות בלי פלפול (שקבלו איש מפי איש[31]), ופלפול התורה ״להבין דבר מתוך דבר״ וכו׳, שלפ״ז י״ל, שגם בתלמוד בבלי שני חלקים אלה (א) החלק של טעמי ההלכות בקצרה, (ב) הקושיות ופירוקים שהם בגדר ״פלפול״ — ור״ז רצה לשכוח רק חלק הפלפול שבגמרא בבלאה (שמותר לשכוח), ולא[32] הטעמים.

אבל צ״ע אם אפשר לתרץ כן, כי נוסף לזה שבהלכות ת״ת שם[33] משמע שהאיסור לשכוח דבר מדברי תורה חל על כל תלמוד בבלי [והקושיות ופירוקים שבתלמוד בבלי אינם בגדר ״פלפול״ בעלמא (שמותר לשכוח), כי הם מוכרחים לידיעת טעמי ההלכות בקצרה][34] — הרי עוד זאת, מפשטות לשון הגמ׳ ״דלשתכח גמרא בבלאה מיני׳״ משמע ששכח כל ״גמרא בבלאה״ (שבימיו)[35], ולא רק חלק הקושיות והפירוקים שבה[36].

ד. ויש להוסיף:

לפום ריהטא קושיא זו על ר״ז אין לה מקום לפי שיטת הרמב״ם שאין חיוב בידיעת טעמי ההלכות (אפילו לא בדרך קצרה) בשביל ידיעת ההלכות עצמן[37], ולשיטתו, חיוב ידיעת תורה שבע״פ כולה (והאיסור לשכוח ״דבר מדברי דיני תורה״) כולל רק ״משנה״, דהיינו הלכות פסוקות, ולא ״תלמוד״ (״גמרא״)[38]

---

27) נדרים לח, א.

28) קו״א שם. וראה שם פ״ב ס״א (וקו״א שם). שם ס״ג. רפ״ג.

29) פ״ב ס״א (וראה קו״א שם).

30) קו״א לרפ״ב שם.

31) קו״א לרפ״ג שם (יח [תתמב], סע״א ואילך).

32) ראה לשון רש״י ב״מ שם (סד״ה דלא נטרדי׳) ״ומיישבין את הטעמים בלא קושיות ופירוקין״. ומשמע לכאו׳, שרצה לשכוח רק הקושיות ופירוקים ולא הטעמים.

33) פ״ב ס״י (הובא לקמן סעיף ה).

34) אבל ע״פ מש״כ אדה״ז בקו״א לרפ״ג שם, ד״דהאידנא (ש)הטעמים כתובים וחתומים בתלמוד וא״א לעמוד עליהם אלא ע״י פלפול ההלכה אבל .. בימיהם שהיתה התורה בע״פ היו סדורים להם טעמים בדרך קצרה ג״כ״, נמצא לכאו׳, דהאיסור לשכוח שום דבר מכל התלמוד כולו (גם מהשקו״ט והפלפול) הוי רק ״האידנא״, משא״כ (בזמן המשנה ועד״ז) בימי ר״ז האיסור הוא רק בנוגע לטעמים הקצרים, אבל הותר אז לשכוח השקו״ט והפלפול. וראה הערה 32. ועצ״ע.

35) אבל מובן שי״ל שב״גמרא״ לא נכללו גם ההלכות פסוקות דמימרות אמוראים — כי גדר ״גמרא״ (״תלמוד״) הוא ידיעת טעמים או פלפול, והלכות פסוקות שבגמרא הם בגדר ״משנה״ (הל׳ ת״ת לאדה״ז שם ס״א), וא״כ מובן דמ״ש דר״ז שכח ״גמרא בבלאה״ אין הכוונה להלכות פסוקות אלא רק לטעמים או פלפול.

36) אבל י״ל ד״גמרא בבלאה״ הוא רק הפלפול שבבבלי, כי בלי פלפול הרי זה ״תלמוד״ (סתם) שהו׳ גם בימי התנאים ואצל התנאים.

37) ראה בארוכה קו״א לרפ״ב שם.

38) עיין רמב״ם הל׳ ת״ת פ״א הי״ב.

– וא"כ לא עבר ר"ז על שום איסור בשכחת כל „גמרא בבלאה".

אבל הרי לכ"ע יש חיוב ברור „ל־שלש את זמן למידתו"[39], ושליש הזמן חייבים ללמוד „גמרא"[39].

ואף שהחיוב לשלש זמן למידתו הוא רק „בתחלת תלמודו של אדם" ולא „כשיגדיל בחכמה"[40] – הרי אדרבה: „כשיגדיל בחכמה" (שאין „צריך לא ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה") צריך לפנות „כל ימיו לגמרא בלבד"[40] (חוץ מעתים מזומנים שצריך לקרות תורה שבכתב ודברי השמועה „כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני תורה"[40]):

וא"כ קשה: במשך הימים שצם ר"ז דלשתכח מיני' גמרא בבלאה, בודאי לא עסק בלימוד גמרא בבלית (וללימוד גמרת א"י עדיין לא הגי'ע) – וכיצד יצא ידי חובתו בימים אלה בלימוד „גמרא"?

ה. ויובן זה בהקדם שבגמ'[3] יש לי־מוד מיוחד לדין זה שהשוכח דברי תורה מחמת אונסו אינו עובר בלאו (וכמובא בהל' ת"ת[41] „רק[42], למעט מחמת אונסו"). ואינו מובן: כלל גדול הוא בכל התורה דאונס רחמנא פטרי[43], ומדוע צריכים לימוד ומיעוט מיוחד שהשוכח תורתו לאונסו אינו עובר בלאו?

ויש לומר הביאור בזה:

בטעם החיוב לחזור על למודו כראוי כדי שלא לשכוח דברי תורה כתב הרע"ב (ועד"ז ברבינו יונה)[44] „שמתוך שכחתו הוא בא להתיר את האסור ונמצאת תקלה באה על ידו ושגגתו עולה זדון", אבל אדה"ז בשולחנו לא העתיק טעם זה [אף שפסק אדה"ז בגדר איסור שכחת התורה – מקורו בדברי הרע"ב ורבינו יונה (כנ"ל ס"ב)].

ומשמע מזה שלדעת אדה"ז אין איסור שכחת דברי תורה (רק) מחמת התקלה שיכולה לבוא כתוצאה מזה, אלא בעצם השכחה*[44]. וכדמוכח עוד יותר ממ"ש אדה"ז[45] דגם „עכשיו שנכתבה תורה שבע"פ ויוכל לעיין בספרים מה ששכח אין זה מועיל כלום כי מיד ששכח עובר בלאו קודם שיעיין", הרי שעצם שכחת התורה (מיד, וגם כשלא תבוא תקלה אח"כ כי „יוכל לעיין בספרים") הוי לאו.

ויסודו של אדה"ז י"ל שהוא מעצם אזהרת התורה „השמר לך גו' פן תשכח את הדברים" – דלכאורה: שכחה אינה פעולה אלא מצב הבא מאליו וממילא[46], והאדם יכול לשמור עצמו מן השכחה ע"י שחוזר למודו כראוי. וא"כ אם כוונת התורה ב„פן תשכח גו'" היא החיוב, שהאדם ידע ויזכור דיני התורה כדי שלא תבוא תקלה על ידו, הו"ל להכתוב להזהיר בסגנון דעשי', לצוות על (פעו־לת האדם, דהיינו) חזרת דברי תורה (כדי שהאדם יזכור תמיד כל דיני ה־תורה), ולא (רק) להזהיר על השכחה („פן תשכח גו'").

---

39) שם ה"א.

40) שם ה"ב.

41) פ"ב ס"ו.

42) לכאורה צ"ע, שבגמרא למדו זה מ„ופן יסורו מלבבך" (ומתיבת „רק" למדו בנוגע ל„תקפה עליו משנתו"). ואולי שינה אדה"ז הסדר כדי שלא יסתור המשנה באבות שלמדו שם „אפילו תקפה עליו משנתו" מ„ופן יסורו מלבבך" (הובא בהל' ת"ת שם ס"ז). ואכ"מ.

43) ב"ק כח, סע"ב. וש"נ. וראה בפרטיות אנציקלופדיא תלמודית ערך אונס (א). וש"נ.

44) על המשנה אבות שם.

*44) להעיר ממגן אבות להתשב"ץ אבות שם.

45) הל' ת"ת שם ס"ד.

46) ראה ל' אדה"ז שנעתק לעיל (הערה 8).

ומזה למדין, ששכחת התורה עצמה (גם לולא התקלה שיכולה לבוא ע"י) הוא ענין שהתורה הזהירה עליו.

ו. ובזה יובן הטעם שיש צורך בלימוד מיוחד שהשוכח מחמת אונסו אינו עובר בלאו (ואינו מתחייב בנפשו) – אף שבכל התורה כולה אונס רחמנא פטרי':

ב' אופנים (פרטים) בגדר פטור ד־אונס[47]: א) אף שמעשה העבירה נחשב כמעשה האדם מ"מ אי אפשר לחייבו (עונש וכיו"ב) על דבר שנעשה בעל כרחו. ב) מכיון שנעשה בע"כ לא מיחשב עבירה (שענינה – שעובר העושה על רצון וציווי השם).

והנה זה שמעשה באונס לא מיחשב עבירה הוי רק כשהעבירה היא בפעולה של איסור שנעשית שלא לרצונו. אבל שכחת ד"ת ואיסורה – אין זה איסור בנוגע לפעולה, אלא בנוגע למצב של שכחה שבא מאליו וממילא (ועשיית האדם היא לשלול מצב זה ע"י חזרה), ולפיכך*[47] סד"א שגם כשהשכחה היא מחמת אונס הנה אף שפטור (כאופן הא' הנ"ל) מ"מ הוי בגדר "עובר בלאו", חיוב ועונש אין כאן, אבל מצב של שכחה יש כאן.

וזהו החידוש בלימוד ומיעוט המיוחד למעט אונס דשכחה, שאין כאן שכחת התורה, כלומר: האזהרה להאדם על שכחת ד"ת לא חלה מלכתחילה אלא כשעושה ברצונו, אבל כשזהו מחמת אונס לא שייך בזה ציווי ולאו, כלל, גם לא לאו דשכחת דברי תורה[48].

ויומתק ע"פ מש"כ (להלן בהל' ת"ת שם[49], ע"ד מי "שהוא בקי היטב בכל לימודו המביא לידי מעשה" ש"יוכל לקבוע לו בכל יום שעה קטנה ללימוד אחר . . נכון הדבר . . לקבוע לימודו . .) ללמוד פעם אחת כסדר כל התלמוד בבלי וירושלמי כו' (וממשיך) ואף ש־ישכח הכל הרי לעתיד לבוא יזכירוהו כל לימודו ששכח מחמת אנסו שאי אפשר לו לחזור כ"כ שלא ישכח לימוד זה . . וגם עתה . . אין שכחה לפני כסא כבודך[50] שהוא למעלה מהכסא כו'" – הרי מפורש שהשוכח מחמת אונסו, הרי לא זו בלבד שאין כאן העונש, אלא עוד זאת, שאין בזה גם האיסור דשכחת התורה, כי הוא ע"ד שינוי החוזר בודאי לבריתו שאינו קונה[51] ונקנה בהאדם, כי הדברי תורה שלמד ונשכחו ממנו,

---

47) ראה בית האוצר מערכת א' כלל כד. ועוד.

*47) ראה בית האוצר שם ד"ה והנה גם אם נאמר (מג, סע"א).

48) ובזה יומתק זה שבהל' ת"ת שם (ס"ו), בדין שוכח מחמת אונסו, מביא אדה"ז דוגמא "כגון שטרוד הרבה בפרנסתו והעתים שקובע לו אין מספיקים לו לחזור כו'", דלכאורה: מקורו של אדה"ז הוא בפרש"י (ברכות ח, ב ד"ה מחמת אונסו), אלא שזוהי הדוגמא השני' בפרש"י, והדוגמא ה־ראשונה בפרש"י היא "כגון שחלה" (וברבינו יונה לאבות שם: אם שכחה ע"י הזקנה או ע"י אונס אחר רחמנא פטרי') – ואין אדה"ז מביא דוגמא זו.

וע"פ הנ"ל י"ל, דכאשר שכח ד"ת מחמת חולי וכיו"ב, הרי האונס הוא בעצם האיסור, שכחת התורה, ולכן ה"ז בכלל אונס רחמנא פטרי' דכל התורה כולה (וא"צ מיעוט מיוחד):

משא"כ כ"שטרוד הרבה בפרנסתו והעתים שקובע לו אין מספיקין לו לחזור על לימודו שלמד קודם שהי' טרוד", הרי האונס הוא רק בחזרת ד"ת, הגורמת שלא יבוא לידי (איסור) שכחה (אבל לא בעצם השכחת ד"ת ע"י מצב הבא מאליו וממילא), ולכן כאן הוי קס"ד דגם כשהעדר החזרה הוי לאונסו מ"מ הוא בגדר הלאו, והמיעוט ד"רק" קמ"ל דאינו בגדר שכחת התורה, כבפנים.

49) פ"ב ס"י.

50) ברכות לב, ב.

51) סוכה לה, ב. ב"ק צג, ב. צו, ב.

„לעתיד לבא יזכירוהו"[52] („וגם עתה" תורתו שלמד נזכרת למעלה „לפני כסא כבודך"[53]).

ז. והסברת הדבר יש לומר:

ע"פ הנ"ל שהאיסור הוא עצם המצב דשכחת ד"ת, יש לומר, שגם לדעת אדה"ז, טעם וגדר האיסור של שכחת דברי תורה הוא ע"ד מ"ש בסמ"ג שהוא מפני ש„פורש מן התורה", אלא שאינה פרישה מן התורה מצד פעולתו, כ"א שזה עצמו ששוכח דברי תורה (אף אם הוא עוסק בד"ת אחרים) ה"ז פרישה מן התורה, שדברי תורה אלה נפרשים ממנו.

וזהו גם הטעם דכאשר שוכח „מחמת אונסו" אין דברי תורה נשכחים ממנו (כנ"ל משו"ע אדה"ז) — כי שכחת תורה מחמת אונס אינה פרישה שלו מן התורה, כי שוכח מחמת אונסו; שמצד האדם אין כאן כלל פרישה מד"ת, לכן גם מצד התורה כן הוא, שדברי תורה שלמד אין בהם שינוי הקונה ונקנה, כנ"ל.

ח. וע"פ כל הנ"ל יש לבאר מעשה דר' זירא הנ"ל, ש„יתיב מאה תעניתא דלשתכח גמרא בבלאה מיני' כי היכא דלא נטרדי"':

מכיון שכל כוונת ר"ז היתה רק בכדי שיוכל ללמוד תלמוד ירושלמי כדבעי (בלי הטרדות דתלמוד בבלי), הרי פשוט שאי"ז בגדר „פורש מן התורה" — אדרבה, זו היא הכנה והכשרה לאופן עליון יותר בלימוד התורה.

ויתירה מזו — התועלת בלימוד ו־השגת תלמוד ירושלמי אינה רק באופן הלימוד בכלל, אלא זה נוגע לענין זכרון דברי תורה גופא.

כי הנה מהחילוקים בין אופן הלימוד בתלמוד בבלי ואופן הלימוד בתלמוד ירושלמי הוא[54]: תלמוד בבלי נקרא[55] „במחשכים[56] הושיבני", שבערך לירו־שלמי ה"ה „חושך", וירושלמי הוא „אור", ו„אין תורה כתורת ארץ ישראל"[57]. וכמו ההפרש ביניהם בפשטות, שבבבלי יש ריבוי שקו"ט עד שמגיעים למסקנא, משא"כ בירושלמי שאין שקו"ט או שיש רק מעט שקו"ט, וה"ז כאדם הנמצא במקום מואר שהכל גלוי לפניו ומוצא תיכף מבוקשו.

ומובן בפשטות, שריבוי השקו"ט מקשה על הזכרון, משא"כ כאשר הכל גלוי וברור, קל יותר לזכור כל פרטי הענין.

ונמצא, דזה גופא שר' זירא צם מאה תעניתא דלשתכח מיני' גמרא בבלאה כי היכי דלא נטרדי' (ויוכל ללמוד תלמוד ירושלמי) גרם[58] שהתורה תשמר בזכרונו ביתר שאת ויתר עז.

---

52) וי"ל שזה נרמז גם במחז"ל (מנחות שם — צט, סע"א) „לוחות ושברי לוחות מונחים בארון מכאן לת"ח ששכח תלמודו מחמת אונסו שאין נוהגין בו מנהג בזיון": גם שברי לוחות מונחים בארון (ביחד עם הלוחות), היינו ששייכותם לתורה (ארון) נשארה בשלימות; וכ"ה בת"ח ששכח תלמוד מחמת אונסו.

53) אבל לכאורה זהו גם במי שמסירם מלבו, כיון שלפני כסא כבודך אין שכחה.

54) ראה שערי אורה וסה"מ תש"ח שנסמנו בשוה"ג הב' להערה 25. ועוד.

55) סנהדרין כד, א.

56) איכה ג, ו.

57) ב"ר פט"ז, ד.

58) להעיר מביאור אדה"ז ב„חינוך קטן" (בתניא) בענין „שבע יפול צדיק וקם" (משלי כד, טז). וראה גם לקו"ש ח"כ ע' 168 ואילך. וש"נ. וראה בנדו"ד (שכחת ר"ז תלמוד בבלי) תו"א יתרו סט, ג. מאמרי אדהא"מ ויקרא ח"א ע' מז. וש"נ. המשך תרס"ו ע' צב. ובכ"מ.

[וע"ד מאמר הגמ'[59] (שהובא לפני הדין ד"כל המשכח דבר אחד מתלמודו עובר בלאו") – "פעמים שביטולה של תורה זהו יסודה", וכמשנ"ת במק"א[60] שלפעמים דוקא "ביטולה של תורה" זוהי הדרך להגיע ל"יסודה", שהתורה תת־ייסד ותתבסס אצל האדם].

וא"כ פשוט שאין בזה שום איסור של שכחת התורה.

ט. ויש לבאר בעומק יותר:

הטעם שעצם שכחת דברי תורה הו"ע של איסור (ומיד ששוכח ד"ת עובר בלאו) הוא מפני שד"ת הם חיינו ואורך ימינו[61], ועצם הדבר ששוכח ומסלק דבר אחד ממשנתו ה"ז מסלק "חייו" מעצמו, ולכן עובר בלאו*[44].

וזוהי ג"כ ההסברה שהשוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו – דלכאורה תמוה[62], וכי שכחת דבר אחד מד"ת חמורה כ"כ עד שיתחייב בנפשו?! אלא שאין זה בגדר עונש אלא – מסובב מהשכחה. כי ד"ת הם חיי נפשו וכאשר נשכח והוסר ממנו דבר אחד מדברי תורה הוסרו ממנו חיי נפשו אלה, וע"ד מרז"ל מה לי קטלא כולה או קטלי פלגא[63] – "מתחייב בנפשו".

ומזה מובן גם בנוגע לר"ז, דמכיון שכל כוונתו בתעניתי אלו היתה כדי שיוכל להבין כדבעי תלמוד ירושלמי, הרי אין כאן שום פירוד ח"ו מ(דרכי התורה, כ"א אדרבה, זו היתה הדרך שיוכל ללמוד ולהתאחד עם התורה באופן נעלה יותר, באופן של "אור".

(משיחות ש"פ תרומה וש"פ ויק"פ תש"מ)

---

59) מנחות שם צט, סע"א ואילך.

60) לקו"ש חכ"ו ע' 250 ובהערה 22 שם (ע"פ פי' הבעש"ט – כתר שם טוב סל"ד).

61) להעיר שהם בדוגמת מקום חיות הדגים לדגים (ברכות סא, ב). ועוד הדגים נבראו מן המים (חולין כז, ב).

62) ראה מפרשי המשנה שם.

63) ב"ק סה, א. ב"מ צה, רע"א. ועוד.